

FELSEFE DÜNYASI

2024 YAZ/SUMMER Sayı/Issue: 79

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve TÜBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN tarafından dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is published biannually. It is indexed by Philosopher's Index and TUBITAK ULAKBİM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Sema Önal (Kırıkkale Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Aynur Tunç (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Arş. Gör. Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Prof. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Sebile Başok Dış (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi)

Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Dr. Kenan Tekin (Boğaziçi Üniversitesi)

Dr. Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri/Spelling and Language Editors

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)

Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Hatice İpek Keskin (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Fiyatı/Price: 300,00 TL | **Basım Tarihi :** Temmuz 2024, 300 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 231 54 40

<https://dergipark.org.tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Tasarım / Design: Turku Ajans

Baskı / Printed: Uzun Dijital

Zübeyde Hanım, İstanbul Çarşısı, İstanbul Cd. No:48 D:48,
06070 Altındağ/Ankara

Tel: (0312) 341 36 67 | **Sertifika No:** 47865

YAPAY NESNE ONTOLOJİSİNİN İMKÂNI

THE POSSIBILITY OF ARTIFACT ONTOLOGY

Şeyma Nur TAN

Doktora Öğrencisi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ORCID: 0000-0002-8993-1316, e-mail: tans20@29mayis.edu.tr

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 79, 2024, ss. 333-362.

Geliş Tarihi: 22.04.2024 | Kabul Tarihi: 08.06.2024

DOI: 10.58634/felsefedunyasi.1472056

Araştırma Makalesi

Öz

Belli bir amacı yerine getirmek için insan eliyle maddenin modifiye edilmesiyle binçli bir biçimde yapılmış nesnelere olarak tanımlanan yapay nesnelere, Aristoteles'in doğal olarak var olan ve zanaatle var olan ayırımı ikincisine denk düşmüş ve ontolojik açıdan Aristoteles tarafından eksik bulunmuştur. Modern dönemde ise yapay nesnelere, özellikle zihne bağımlı olmaları sebebiyle, ontolojimizden çıkarılması fikri öne sürülmüştür. Bununla beraber, yapay nesnelere yönelik etik sorunların artışı ve doğal-yapay ayırımının azalmaya başlaması ile yapay nesnelere tanımlama ve kategorizasyon problemleri de öne çıkmış, zihne bağımlılığın ontolojik bir eksiklik olarak görülüp görülemeyeceği tartışmaya açılmıştır. Bu çalışmada, yapay nesnelere ontolojik statüsü hakkındaki farklı görüşler, Aristoteles'ten günümüze farklı bakış açılarını örnekleyecek şekilde serimlenecek, akabinde bu farklı görüşler arasındaki ortak terminolojilerin açıklamada ortaya çıkarmış olduğu zorluk, değişen fizik dünya görüşü üzerinden açıklandıktan sonra, daha kapsayıcı bir yapay nesne ontolojisinin, Aristoteles'in çok yönlü hareket ve sükûna içsel olarak sahip olup olmama ayrımı üzerinden yapay nesne - canlı farklılığına odaklanılarak ve bütünü önceleyecek şekilde geliştirilmesi teklif edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yapay nesne, Aristoteles, ontolojik statü, bütün, hareket ve sükûn.

Abstract

Artifacts, defined as objects made intentionally by human modification of matter in order to fulfill a specific purpose, corresponded to the latter in Aristotle's distinction between what exists naturally and what exists by craft, and were found to be ontologically deficient by Aristotle. In the modern period, the idea of excluding artifacts from our ontology has been put forward, especially because of their dependence on the mind. However, with the increase in ethical problems regarding artifacts and the decline of the natural-artificial distinction, the problems of defining and categorizing artifacts have also come to the fore, and whether mind dependence can be seen as an ontological deficiency has been opened to discussion. In this study, the different views on the ontological status of artifacts will be laid out in a way to exemplify different perspectives from Aristotle to the present day, and then, after explaining the difficulty in the explanation caused by the common terminologies among these different views through the changed physical worldview, a more inclusive ontology of artifacts will be proposed to be developed in a way that prioritizes the whole by focusing on the difference between artifacts and living beings based on Aristotle's distinction between the intrinsic possession of a source of change and being at rest.

Keywords: Artifact, Aristotle, ontological status, whole, change and being in rest.

Giriş

“Yolumuz da elbette bizce daha bilinir, daha açık olanlardan, doğa açısından daha yalın, daha bilinir olanlara doğru.”¹

Yapay nesne ontolojisi söz konusu olduğunda, literatürdeki çalışmaları klasik dönem itibarıyla belirleyen isim Aristoteles'tir. Aristoteles *Fizik* ve *Metafizik* çalışmaları bağlamında, kendilerini daha fazla bilmemiz sebebiyle yapay nesne analogisine çokça başvurmuş, yapay nesnelere hilomorfik bileşikler olarak ele almış, bununla beraber doğal olandan farklı olarak hareket ve sükûn ilkesine içsel olarak sahip olmamaları sebebiyle onları doğal nesnelere kıyasla ontolojik olarak eksik olarak değerlendirmiştir. Modern dönemde ise yapay nesnelere yönelik etik sorunların artışı ve doğal-yapay ayrımının teknolojiyle birlikte silinmeye başlaması ile beraber, daha çok yapay nesnelere tanımlama ve kategorizasyon problemleri öne çıkmış, yapay nesne ve doğal nesne farklılığını açıklayabilecek çeşitli ontolojiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Yapay nesnelere varlığı yahut yokluğu, diğer bir deyişle ontolojik statüleri sorusu, yapay nesne ontolojisini aşan, daha genel çerçevede nasıl bir ontolojiye sahip olduğumuzu imleyen bir sorudur. Nasıl bir ontolojiye sahip olduğumuz ise, bu ontoloji içerisinde *nomos*'u kimin ve nasıl belirleyeceğine yönelik etik/politik tartışmaların kökeninde yer alacağı için, yapay nesnelere yahut teknolojiye yönelik felsefi araştırmaların da temelinde yer alması gerekir.

Bu çalışma bağlamında ilk olarak yapay nesne ontolojilerine yönelik klasik ve modern literatür, yapay nesnelere yönelik realist, anti-realist ya da arada görüşler olarak kendi gerekçeleri açıklanarak incelenecektir. Bu şekilde yapay nesne ontolojilerine yönelik bir okuma yapıldığında karşımıza çıkan ilk sorun, terminolojik ortaklıklarına rağmen iki ayrı uçta fikirler geliştirilmesini anlamının, klasik dönemden modern döneme doğru fizik anlayışının değişmesinden kaynaklanan zorlukları bünyesinde barındırdığı olur. Bu bağlamda da farklı ontolojilerce kullanılan ortak terimlerin Aristoteles ontolojisindeki yeri ve mekanik fizik çerçevesinde geçirdiği dönüşüm ele alınacaktır. Son olarak ise, yapay nesnelere yönelik ontolojik bir çalışmanın, modern çalışmalarda üstüne gidilmediği şekilde ve mevcut fizik anlayışına rağmen Aristoteles'in hareket ve sükûnun içsel ilkesine sahip olup olmama kavramlaştırması üzerinden yürütülmesinin, parça ve bütün ilişkisinde bütünü öne çıkaracak bir anlayışın geliştirilmesine yardımcı olabileceği savu-

¹ Aristoteles, *Fizik* [184a15-a25], çev. Saffet Babür. (İstanbul: YKY yay., 2019), s. 9.

nularak, doğal nesne - yapay nesne ayrımı yerine canlı - yapay nesne ayrımı üzerinden yürütülecek bir yapay nesne ontolojisinin imkânı sorgulanacaktır.

Yapay Nesnelerin Varlıksal Statüsüne Yönelik Görüşler

Literatürde yer alan ortak yapay nesne tanımı “belirli bir kullanım ya da amaç için kasıtlı/niyetli olarak üretilmiş ya da değiştirilmiş şeyler”² şeklindedir. Her ne kadar ortak bir tanımdan söz edilse de, çeşitli tanımlarda yer alan küçük farklılaşmaların, yapay nesnelere yönelik farklı ontolojilerin göstergesi olduğu görülebilir. Bu bağlamda güncel tartışmalarda, özellikle yapay nesnelerin kategorizasyonu problemini çözmeye çalışan farklı ontolojik tavırların vardıkları sonuçlar birbirlerinden çok farklı olabilmektedir. Farklı bakış açılarının herbiri içinse, kendisiyle benzer bir tavır sergilense ya da karşıt bir tutum da ortaya konsa da, Aristoteles’in yapay nesne ontolojisinin önemli bir yerinin olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Aristoteles’in yapay nesne ontolojisine getirilen genel yorum, doğal nesnelere karşılaştırıldıklarında yapay nesnelerin varlıklarının gerçekliğine yönelik şüphe olduğu, yani yapay nesnelerin ontolojik olarak eksik/noksan olduklarıdır.

Çağdaş dönemde ise Inwagen, Wiggins gibi isimler yapay nesnelerin ontolojik statülerini reddetme noktasında spektrumun bir ucunu temsil ederken, Baker, Eynine, Thomasson gibi isimler ise, işlevselliği yahut yönelimselliği merkeze alan görüşleriyle, yapay nesnelerin ontolojik statülerini olumlayarak kurtarmaya çalışan bir çizgi ortaya koymuşlardır. Yapay nesne ontolojisine yönelik farklı fikirlerin incelenmesi, yapay nesne ontolojisine dair bakış açılarının değişim sürecini ve bu süreç sırasında öne çıkan farklı terimleri belirlemeyi sağlayacaktır.

Yapay Nesnelerin Ontolojik Eksikliği

Yapay nesnelerin ontolojik olarak noksanlığına dair fikirleri ve bununla beraber doğal olana yönelik araştırmalarında yapay nesnelere benzetme unsuru olarak kullanmasıyla, modern dönemde literatürde ortaya çıkan farklı fikirlerin bir çoğunu bir şekilde etkileyen isim Aristoteles’tir. Aristoteles’in fikirlerinin temelinde, yapay nesnelere doğal olana benzer bir biçimde madde ve forma sahip olarak hilomorfik yapıda görmesi, bir yandan da içsel hareket ve sükkün ilkelerine sahip olmamaları sebebiyle onları doğal nesnelere ayırması yer alır.

Bu bağlamda doğa (Yun. φύσις/Fýsis) araştırmasına yöneldiği *Fizik*’te, araştırmalarını derinleştirmeden hemen önce doğal – yapay ayrımını ortaya

2 Massimiliano Carrara ve Daria Mingardo, “Artifact Categorization, Trends and Problems”, *Review of Philosophy and Psychology*, (September 2013), s. 354.

koyar.³ Aristoteles'e göre, yapay nesnelere doğal olanların aksine, hareket (Yun. κίνησις/Kineseos) ve sükûn (Yun. στάσις/Staseos) ilkeleri içsel değildir. Diğer bir deyişle, sedir ya da giysi gibi yapay nesnelere doğaya uygun hareketler özsel olarak değil, yapıldıkları maddelerden ötürü ilineksel olarak gerçekleşir. Örneğin bir sedir de uçurumdan bırakıldığında düşer, fakat bu hareketinin sebebi kendisindeki bir ilke değil, kendisinden üretildiği maddenin unsurlar düzeyinde sahip olduğu doğadır. Aristoteles'in *Fizik*'te yürüttüğü araştırmanın ana konusu da, bu ilkeyi dışardan alan ev gibi el emeği üretimin sonucu olan nesnelere değil, devinim ve durağanlığın ilkesi olan ve kapsadığı nesnede kendi başına bulunan doğadır.⁴ Aristoteles'e göre doğa her zaman bir taşıyıcı içinde bulunduğu ve bu tarz bir ilke taşıyan her şey de bir taşıyıcı oldukları için, bunların hepsi birer tözdür. Aristoteles *Ruh Üzerine*'de de⁵, bu fikri psüke üzerinden özelleştirir ve hareket ve sükûn ilkelerini kendi içinde taşıması itibarıyla ruhu, doğal bir cismin ne idüğü ve formu olarak tanımlar.

Bu net ayrımla beraber yapay nesnelere de doğal nesnelere gibi hilomorfik yapıda olması önemlidir.⁶ Bu bağlamda sanatla meydana gelen yapay nesnelere de madde ve forma sahip oldukları için, *Fizik*'in bir çok bölümünde doğa üzerine yapılan araştırma açısından örnek olarak kullanılırlar. Örneğin doğabiliminin araştırma alanının hem madde hem de form olduğu belirtilirken hekimlik ve ev yapma sanatları örnek gösterilir.⁷ Nedenler araştırmasında da bu benzetmeler sürdürülür. Sanatta maddeyi eser için bizim yapmamız, doğal nesnelere maddenin içkin olarak var olmasından farklılaşsa da, maddi neden anlamında bronz da heykelin heykeltraşlık sanatı gibi - neden olma tarzları aynı olmasa da - nedenidir.⁸ Ereksel neden bağlamında da sanata bağlı nesnelere "bir şeyden ötürü-bir şey için" yapılmaları, doğa gereği bitkilerin yapraklarını meyveler için vermelerine ya da köklerini beslenmek için yukarı değil aşağı salmalarına benzetilir.⁹ Bu bağlamda sanata bağlı nesnelere hatanın oluşması, yani ereksel nedene ulaşamaması da (hekimin doğru ilaç vermemesi gibi), doğal nesnelere oluşan (örneğin bir tohumda ortaya çıkan) ereksel nedenin hatalarına benzetilerek, sanatta içkin olmasa da ereksel neden varsa, doğada da ereksel neden vardır sonucuna ulaştırır.¹⁰

3 Aristoteles, *Fizik* [192b1-b20], s. 49-51.

4 Aristoteles, *Fizik* [192b20-b25], s. 51.

5 Aristoteles, *Ruh Üzerine* [412b14-b16], çev. Ömer Aygün ve Y. Gurur Sev. (İstanbul: Pinhan Yay., 2018), s. 91.

6 Aristoteles, *Metafizik* [1032a15-1032b15], çev. Y. Gurur Sev. (İstanbul: Pinhan Yay., 2018), s. 217.

7 Aristoteles, *Fizik* [194a20-a25], s. 59.

8 Aristoteles, *Fizik* [194b5-b10, 195a5-a10], s. 61-63.

9 Aristoteles, *Fizik* [199a25-a30], s. 85.

10 Aristoteles, *Fizik* [199a34-b30], s. 87-89.

Fizik'tekine benzer bir biçimde *Metafizik*'te de (yer yer farklılıkları da belirtilerek) varlığa dair tespitlerde yapay nesnelerin örnek olarak kullanıldığı görülür. Örneğin Zeta'nın sonuna doğru varlığın ne olduğu ve nasıl bir şey olduğu üzerine yeni bir konuşma bahsi açıldığında, *eidós*'a/forma dair tespitler yapılırken ev bir benzetme aracı olarak kullanılır:

Madem sorulan şeyin var olduğuna emin olunmalı, açık ki, sorulacak olan şey maddenin neden şöyle şöyle bir şey olduğu: Şunlar neden ev? Çünkü evin ne idüğü onlarda bulunur. Ve "şu neden insan?" Ya da "şu durumdaki beden neden insan?" O halde aranan, maddeyi bir şey yapan nedendir (yani biçim), bu da varlık.¹¹ (Örnekler çoğaltılabilir. Bkz. İşlerlik konusunda *Metafizik* [1043a2-11] ya da adın neye işaret ettiği konusunda *Metafizik* [1043a29-33] vb.)

Öte yandan, araştırmacıları Aristoteles'te yapay nesnelerin ontolojik olarak eksik görüldüğüne yönelten ifadeler de mevcuttur. Bunlardan birisi, *Metafizik*'te birlik (İng. Unity) kavramından bahsedildiği satırlardır.¹² Bir olmanın süreklilik üzerinden ele alındığı bu satırlarda, her ne kadar bağ aracılığıyla bir demet ya da tutkal aracılığıyla ahşabın sürekli kılınmasından bahsedilse de, gerçek anlamda birlik sağlayan süreklilik, hareketi kendi başına bir olana ve zaman açısından bölünemeyene yüklenir. Bu açıdan bakıldığında, tahta parçaları gibi temasla bir kılınanlar, ancak ilineksel anlamda bir sayılabilir. Yine Iota'nın hemen başında¹³ birlik'ten bahsedilirken de "bir" in bir çok anlamı olsa da ilineksel olarak değil de asli olarak ve kendi başına "bir" denenlerden bahsedilir ve yine mutlak anlamda ya da özellikle doğal olarak sürekli olana -temasla ya da bağla değil-, bunların arasında da daha ziyade hareketi bölünmez ve daha basit olana "bir" deneceği ifade edilir. Bu durum ise bir bütünlük, biçim ve forma sahip olmak olarak açıklanır: tutkallanan, çivilenen ya da bağlanan şeylerde (yapay nesnelere) olduğu gibi zorla değil de, doğal olarak sürekliliğinin nedeni kendi içinde olan şeyler. "Bir" e dair araştırma devam etmeden hemen önce yapay nesnelerin doğal bir birliğe sahip olmamalarından bahsedilmesi, Aristoteles açısından yapay nesnelerin varlıksal statülerinde bir eksiklik olduğu şeklinde yorumlanır.

Varlıkların ne olduğuna yönelik pozitif tespitlerin olduğu ifadelerde yapay nesnelerin sayılmaması da, yapay nesnelerin ontolojik konumuna yönelik şüpheyi arttırır. Örneğin *ousia*'nın ne olduğuna dair tespitlerin yer aldığı

11 Aristoteles, *Metafizik* [1041b1-7], s. 251.

12 Aristoteles, *Metafizik* [1015b36-1016a9], s. 151.

13 Aristoteles, *Metafizik* [1052a19-29], s. 297.

Metafizik'in yedinci kitabında, gerçek varlık taşıyıcı olan¹⁴ tekiler olarak ortaya konurken, hayvanlar, bitkiler, bunların kısımları ve doğal cisimlerin “cevher/varlık” (Yun. Ουσία/Ousia) olduğu söylenir ve gerçekten sadece bunlar mı cevher, bunların bir kısmı mı, yoksa başka cevherler var mı sorusu sorulur.¹⁵ Metnin devamında, insan, bitki gibi şeylerin *özellikle* cevher olarak sayılması da bu görüşü pekiştirir.¹⁶

Tüm bunlara ek olarak, bütünlük fikriyle beraber müstakillik (Yun. χωριστόν) ve belirli bir şey olmak da (Yun. τόδε τι) çeşitli yerlerde varlığa ait bir özellik olarak sayılır¹⁷ ve bir yandan müstakil olanlar, bir yandan müstakil olmayanlar varken, varlığın/ousianın önceliklere ait olduğu belirtilir.¹⁸ Yapay nesnelerin varlığının şüpheli olduğuna yönelik ifadeler de müstakil olup olmama fikri üzerinden ifade edilir:

Bozuluşa tabi olanların varlıklarının müstakil olup olmadıkları ise henüz açık değil; ama en azından bazılarının olamayacağı belli. Ev ya da mobilya gibi şeyler tek teklerin dışında var olamazlar. Öyleyse belki de ne bunlar varlıktır ne de doğal olarak oluşmuş olmayan başka şeyler; nitekim bozuluşa tabi olanlarda varlıkların yalnızca onların doğaları olduğu söylenebilir.¹⁹

Metinlerde yer alan bu tarz ifadeler, kimi Aristoteles yorumcuları tarafından doğrudan yapay nesnelerin ontolojik eksikliği olarak yorumlanırken, kimisi açısından incelemeler derinleştirilirse tam olarak böyle olmadığına dair yorumlamada bulunma imkanı vardır. Çeşitli Aristoteles okumalarında birlik, müstakillik, bütünlük, üreme kapasitesi, içsel devinim ilkesi gibi farklı parametreler ön plana çıkmış, çeşitli kategorizasyon sorunlarına cevap olacak şekilde farklı yorumlamalara gidilmiştir. Bu bağlamda ortaya konan yorumların, yorum sahibinin çözmek istediği probleme bağlı olarak ilerlediği ve biraz da pragmatik kaygılarla çeşitli pozisyonlar alındığı söylenebilir. Özetle değişen fizik görüş ve yapay nesnelerin yeni türleri çerçevesinde ortaya konan yorumlar şüpheyle yaklaşırsa da, klasik Aristoteles yorumunun yapay nesneleri ontolojik olarak eksik statüde gördüğünü, hatta cevher olarak görmediğini hatırlatmak gerekir.

14 Aristoteles, *Metafizik* [1028b38], s. 205

15 Aristoteles, *Metafizik* [1028b8-b16], s. 203.

16 Aristoteles, *Metafizik* [1032a15-20], s. 217.

17 Aristoteles, *Metafizik* [1029a26-28], s. 205,

18 Aristoteles, *Metafizik* [1070b36], s. 375.

19 Aristoteles, *Metafizik* [1043b15-20], s. 261.

Yapay Nesnelerin Yokluğu

Aristoteles ontolojisinde yapay nesnelerin ontolojik olarak eksik/noksan biçimde konumlandırılması, modern dönemde daha net ifadelerle ama farklı gerekçelendirmelerle Inwagen ve Wiggins gibi isimlerce daha da ileri götürülür. Yapay nesnelerin varlığına yönelik anti-realist bir tutum benimseyen Inwagen, *Material Beings* eserinde temel olarak, Ret/İnkâr (İng. Denial) tezi olarak isimlendirdiği tezi bağlamında, yaşayan organizmalar haricinde masa, sandalye gibi hissedilir nesnelerin olmadığını savunur.²⁰ Bunun içinde, meşhur Theseus Gemisi paradoksundan²¹ yola çıkarak, kompozisyon sorusu olarak bilinen “hangi koşullarda bir şey, başka bir şeyin asli parçası olur?” sorusunu Özel Kompozisyon Sorusu (İng. Special Composition Question) olarak şu şekilde yeniden formüle eder.²²

Birinin elinin altında birbiriyle örtüşmeyen nesnelerin, x 'lerin, olduğunu varsayarsak, x 'lerin bir şey oluşturmalarını sağlamak için ne yapması gerekir - ne yapabilir?

Bu konuda ortaya konulmuş olan çeşitli cevapları inceledikten sonra ise, nesnelerin belirli bir sonuç inşa etmelerinin ve bu sonucun bir yaşam olmasının ne demek olduğu soruları çerçevesinde kendi cevabını formüle eder.²³

($\exists y$, öyle ki x 'ler y 'yi oluşturur) ancak ve ancak;

x 'lerin aktivitesi bir yaşam oluşturursa.

Inwagen'a göre bu cevap organizmalar ve unsurlar haricinde materyal nesnelerin olmadığı anlamına gelir. Buna göre x 'in bir masa olması, aslında sadece x 'lerin masa-gibi bir araya getirilmiş olması demektir.²⁴ Bu soru ve ona verdiği cevap çerçevesinde de yapay nesnelerin var olmadıkları, yani

20 Peter Van Inwagen, *Material Beings*, (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1990), 1.

21 Antik tarihçi Plutarch tarafından aktarılan efsaneye göre, savaştan dönen Theseus'un gemisi Atina'da muhafaza edilirken, zamanla geminin çürüyen parçaları yenileriyle değiştirilir, ta ki değiştirilmemiş hiçbir parçası kalmayana dek. Sorun bu geminin hala Theseus'un gemisi olup olmadığıdır. Hobes bu hikayeye yeni bi boyut katar, eğer gemiden çıkarılan orijinal parçalar/tahtalar, başka bir yerde, orijinal düzenlemesine göre düzenlenerek yeni bir gemi inşa edilseydi, değişen parçalardan oluşan gemi mi yoksa sonradan yapılan orijinal parçalardan oluşan gemi mi Theseus'un orijinal gemisi olurdu? Bkz. Ryan Wasserman, “Material Constitution”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta (Fall 2021), erişim 18 Nisan 2024, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/material-constitution/>.

22 Van Inwagen, *Material Beings*, s. 31.

23 Van Inwagen, *Material Beings*, s. 82.

24 Van Inwagen, *Material Beings*, s. 111.

halihazırda var olan unsurların/parçaların bir araya gelmesiyle yeni bir şeyin varlığa gelmediği tezini açıklar.

Inwagen'ın "Yapay Nesnelere" başlığı altında verdiği ilk örnek²⁵, yalnızca kum olan bir çölde, buldozerlerle kuma şekil verilerek kale gibi bir şey oluşturulduğunda, yeni bir şeyin varlığa gelmediğidir. Bu nispeten basit yapıdaki örnek aslında sanal bir nesnedir ve yapay nesnelere hakkındaki düşüncemize model oluşturabilir. Daha kompleks yapay nesnelere bundan farkı ise sadece parçalarının da sanal nesnelere olması ve daha çeşitli fiziksel kuvvetlerle bir araya getirilmeleridir.

Inwagen, çamurdan yapılan heykel örneğinde, çamur ve heykeli modal ve tarihsel özellikler açısından farklı bir şeyler olmaları/özdeş olmamaları sebebiyle ayırtıran ve heykelin yapılmasıyla, yapıldığı çamurla aynı yeri kaplayan ama onunla özdeş olmayan yeni bir şeyin varlık bulduğunu iddia eden filozofları da (bir sonraki bölümde bahsi geçecek olan Baker'ın görüşleri) eleştirir. Bunun için verdiği ilk örnek²⁶, çamurdan bir topak alınıp ona rastgele ve amaçsızca kompleks bir şekil verildiğinde ve o şekle sahip herhangi bir şeye "gollyswoggle" adı verildiğinde yeni bir *gollyswoggle* varlığa getirilip getirilmediğidir. Buna evet cevabı verilecek olursa, her ne zaman rastgele bir toprak parçasıyla oynansa, yeni bir şey meydana getirilmiş olur, ki bu durumda her saniye sınırsızca şey meydana geliyor demektir.

Diğer bir örnekte²⁷ ise, bir yılanı kullanarak, yılanı incitmeksizin bir hamak ördüğümüzü hayal etmemiz istenir. Bu yılanı yeryüzünde seninle uzamsal olarak aynı yeri paylaşan ama seninle özdeş olmayan bir şey var demenin anlamsız olacağından bahseden Inwagen, bu iki örnekle sanatçının aslında yeni bir şey meydana getirmediğini, yalnızca var olanları düzenlediğini savunur. Unsurlar ve canlı organizmalar haricinde bir şeyin var olmadığını iddia eden bu görüşe göre yapay nesnelere var sayılmadığında, onlara yönelik kompozisyon sorunları ya da özdeşlik problemleri de ortadan kalkacaktır.²⁸ Örneğin Theseus'un gemisi problemi ya da baştaki gemi hangisi sorusu, ortada gemi diye ayrı bir varlık olmadığı için sâkıt olmaktadır.

Yapay nesnelere karşı anti-realist pozisyona sahip diğer bir isim ise Wittgenstein'tir. Bu anti-realist tutumun zemininde ise reel-tür olmayı özdeşlik koşullarının verilebilmesine bağlayan gelenek yer alır. Buna göre, bir türün reel bir tür sayılabilmesi için, o türün altındaki bireylerin özdeşlik koşulla-

25 Van Inwagen, *Material Beings*, s. 124-125.

26 Van Inwagen, *Material Beings*, s. 126.

27 Van Inwagen, *Material Beings*, s. 127.

28 Van Inwagen, *Material Beings*, s. 128-130.

rı verilebilmelidir. Doğal türler, belirli aktiflik ilkelerinin belirlenmesiyle, nesnelere özlerini ayırt edecek özdeşlik kriterlerine sahip olabildikleri için reel-türlerdir.²⁹ Wiggins'e göre etkinlik ilkelerinin (İng. Principle of activity) belirlenmesi ise, özdeşlik ve kalıcılığa yönelik sorulara gönderimde bulunularak, var olma koşullarını belirleyecek kural-benzeri (İng. Lawlike) şeylerin ortaya konulması demektir.³⁰ Wiggins'in doğal türlere realist yaklaşımının arkasında olduğu gibi, yapay nesnelere olan anti-realist yaklaşımının arkasında da bu fikir vardır.

Wiggins'e göre etkinlik, içsel ve/veya dışsal nedensel etkileşimler zinciri olarak düşünülebilir ve bu süreç nesnenin kalıcılığını belirler. Yaşam ya da insan bedenindeki metabolik süreçler bu şekilde kural-benzeri şeylerle açıklanabileceği, dolayısıyla da doğal türlere dair sabit tanımlamalara daha çok bilimsel veri elde ederek yakınsamak mümkün olduğu için doğal türler gerçek türlerdir. Bununla beraber, yapay nesnelere hangi türe ait olduğu uzlaşım sal olduğu için, türleri de reel-olmayan türlerdir. Yapay nesnelere bir türün altına düşen bireyler, gerçekleştirmeleri gereken fonksiyona bağlı olarak belirlendiği, yani doğal türler gibi teorik olarak varsayılan ortak bir yapıya gönderimle değil, özel/şahsi/keyfî yapılardan farksız, çevreyle tikel düzeyde iletişime geçen fonksiyonel tanımlar altında toplandıkları için, yapay nesne türlerinin işlevsel/fonksiyonel türler olduğu da söylenebilir.³¹ Özetle yapay nesnelere de her ne kadar doğada bulunsalar ve onun kanunlarına göre işleseler de, "bu" ya da "şu" olarak sınıflandırılmazlar, çok farklı materyallerden oluşup, tamamen farklı mekanizmalarla işleyebilirler. Zaman içinde kalıcılık koşulları ve tür tanımlamasının sabitlenmesi açısından sahip oldukları zorluklar sebebiyle doğal nesnelere ayrışırlar. Bu da yapay nesne türleri altındaki bireylerin özdeşlik koşullarının verilerek belirlenmelerini zorlaştırır.

Görüldüğü gibi, Inwagen yeni bir şey inşa etmenin / varlığa getirmenin ne demek olduğundan yola çıkmış, materyal olarak yeryüzünde var olan şeyler kullanılarak, onların fiziksel kuvvetlerle biraraya getirilmeleri yoluyla aslında yeni bir şeyin varlığa gelmediğini savunmuştur. Wiggins ise türlerin altına düşen bireylerin belirlenmesi noktasında zamansal kalıcılığa ve kişilerden bağımsız bilimsel olarak ortak bir öze ulaşmanın mümkün olup olmaması üzerinden doğal ve yapay ayrımına giderek, uzlaşım sal fonksiyonel türler oldukları için yapay nesne türlerine karşı anti-realist bir tutum

29 Carrara ve Mingardo, "Artifact Categorization", s. 358.

30 David Wiggins, *Sameness and Substance Renewed*, (Cambridge: Cambridge Uni. Pr., 2003), s. 86.

31 Wiggins, *Sameness and Substance Renewed*, s. 87-88.

benimsemiştir. İki ismin de ortak amacının materyal dünya açısından değişim ve kalıcılık problemlerine çözüm aramak olduğu görülebilir.

Yapay Nesneleri Kurtarmak

İnsan-yapay nesne etkileşiminin artması ile yapay nesnelere yönelik kategorizasyon probleminin teknik yahut bilimsel araştırmalar açısından daha önemli bir hal almasıyla beraber, realist paradigmaya karşı, yapay nesnelere ontolojik statüsünü rehabilite edecek yeni fikirler ön plana çıkmaya başlamıştır. Literatürde yapay nesnelere insana bağımlı olma itibarıyla ontolojik olarak eksik konumlandırmanın baskın karakterine karşılık, daha çok fonksiyon, öz, bağımsızlık, niyet/kasıt gibi terimlerin anlamları üzerinde yeni tartışmalar açılması gerektiğini savunan bu görüşler, gerekçelendirme ve öne çıkardıkları kavramlar açısından bazı farklılıklar içerseler de, temelde insan-bağımlılığın ontolojik bir eksiklik olarak görülüp görülemeyeceğini sorgulayarak, alternatif yollar ararlar. Bu tarz tartışmaların bütününde genel olarak, sadece yapay nesnelere değil, insanın da yapay-nesneye daha çok bağımlı hale gelmeye başladığı ve yapay nesne – insan etkileşimine yönelik etik tartışmaların daha çok önem kazandığı ve kazanacağı öngörüldüğü bir ortamda yapay nesnelere varlıksal statüsünü anlamak ve doğru konumlandırmanın elzem olduğu vurgulanır.

Yapay nesnelere varlıksal statülerini reddeden yahut eksik bulan görüşlere karşılık, yapay nesnelere ontolojide bir yer açılıp açılmayacağını sorgulayan isimlerden biri olan Thomasson, temelde realist paradigmanın doğal tür anlayışındaki bağımsızlık ilkesinin doğal tür olmak için zorunlu olmadığını, bağımlılığa yönelik doğru sınırlar çizilip ilkeler belirlendikten sonra zihin-bağımlı nesnelere de doğal sınırlarının olabileceğini, dolayısıyla zihin-bağımlılığın yapay nesnelere yönelik realist bir tavırla birlikte düşünülebileceğini savunur.

Thomasson'a göre, realist paradigma temelde Bağımsızlık İlkesi ve Doğal Sınırlar İlkesi³² olarak ifade edilebilecek iki ilkeye bağlı olarak bir türün reel bir tür olup olmadığına karar verir. Bağımsızlık ilkesi, K türüne ait bireylerin mental olandan bağımsız olması, yani hiçbir mental durumların olmadığı bir yerde de K türüne ait bireylerin var olabilmesi olarak özetlenebilir. Doğal Sınırlar İlkesi'ne göre ise, K türünün doğal sınırları olması insana ait kavramlarla yapay olarak inşa edilmiş bir bölümlendirmeye uymaması demektir. Bu ise Bilgisizlik (İng. Ignorance Principle) ve Hata (İng. Error Principle) ilkeleriyle açıklanabilir. Buna göre, K türünün doğal sınırlarının

32 Amie L. Thomasson, "Realism and Human Kinds", *Philosophy and Phenomenological Research* 67(3), (November 2003), s. 582-583.

olması, bir şeyin K türüne ait olup olmadığını belirlenmesinin, o koşulların herhangi bir kişi tarafından kabul edilip edilmemesinden bağımsız olması demektir. Yani K türünün doğasını belirleyecek koşullar, herkes için bilinmez kalabilir ya da bu konudaki herhangi bir görüş tamamen yanlış da çıkabilir. K türünün bireylerinin varlık koşulu bu bağlamda, insanların onları doğru kategorize etmesinden, ya da kategorizasyon koşullarını bilmelerinden bağımsız bir biçimde doğal - kendinde sınırlara sahiptir.

Öte yandan Thomasson için, K türüne ait bireylerin bir yandan mental durumlara bağlı olup bir yandan da K türünün doğasına yönelik belirli kavram, inanç ya da düşüncelerden bağımsız olması, yani bağımsızlıkları olmasa da uzlaşım olmayan doğal sınırlara sahip olmaları mümkündür.³³ Bu bağlamda yapay nesnelere inceleleyen Thomasson, öncelikle yapay nesnelere arasında ayırma gider (kasıt olmaksızın üretilen patika gibi yapay nesnelere dışarda bırakarak³⁴). Araştırmasını yapay nesnelere ait özsel terimlerle sınırlı tutarak da yapay nesnelere doğal sınırlarının olabileceği fikrini tehdit edebilecek fonksiyon gibi kavramlardan uzak durmuş olur. Bu şekilde amaç/niyet (İng. Intention) merkeze alınarak, bağımlılığa yönelik şöyle bir ilke geliştirilir:³⁵

Zorunlu olarak, tüm x ve tüm yapay K türleri için, x ;

ancak x büyük ölçüde başarılı bir amacın/niyetin ürünüyse bir K 'dir (Kx),

öyle ki Kx 'i amaçlayan/niyetlenen kişi ancak, K 'nin doğasına yönelik, K 'ları kendisinden önce üreten bir grupla örtüşecek tözsel (İng. Substantive) bir kavrama sahipse ve nesnedeki K -ilişkili özellikleri uygulamaya koyarak o kavramı gerçekleştirmeye niyetlenmişse.

Bu şekilde belirlenen bir ilkeyle, yapay türlerin sonraki üreticilerinin kavramlarıyla, önceki üreticilerinin (prototip üretenlerin) kavramları arasında bir eşleşme sağlanır. Her ne kadar yapay nesnelere amaçlılığa bağlanmış olsa da (yazara göre bu kaçınılmaz), amaçlılığı uzlaşım denebilecek toplu inanç ya da niyetler olarak görmek zorunda kalmayız. Bunun yerine, zaman farklılaşsa da ortaklaşan özsel bir kavrama dayandırılarak, yapay nesnelere doğal sınırlara sahip olma noktasında olanak sağlanmış olunur.

Thomasson'ın yapay nesne türlerinin doğal sınırlarına yönelik pozitif hamlesi ve bağımlılığı özsel bir kaynağa dayandıracak şekilde tekrar inşa et-

33 Thomasson, "Realism and Human Kinds", s. 584.

34 Thomasson, "Realism and Human Kinds", s. 592.

35 Thomasson, "Realism and Human Kinds", s. 600.

meye çalışmasına karşılık, bu konudaki çalışmaları öne çıkan başka bir isim olan Baker ise, asli fonksiyonları (İng. Proper function) yapay nesnelere özleri olarak belirleyerek, varlığa dair özdeşlik – ayrılık (İng. Identity vs separateness) dikatomisinin dışında terkip (İng. Constitution) olarak isimlendirebileceğimiz üçüncü bir bağıntı tipinin de dikkate alınması gerektiğini savunur.

Öncelikle Baker'a göre, yapay nesne ontolojisinin mevcut hali kısıtlı ve gerçekliği tam olarak resmetmeyen bir çerçevedir. Bu çerçevede yapay nesnelere materyal malzemelerinin değişimiyle aynı kalıp kalmayacağına yönelik ortaya konmuş sorunlar ise, aynı sorunun insan bedeni de inşa olunduğu moleküller itibariyle zamanla değişebildiği için, reel türlerin tespiti açısından geçerli sorular değildir. Bu bağlamda çerçevenin düzenlenmesi gerektiğini savunan Baker, öncelikle asli tür kavramını inceler. Buna göre, asli türler, düşünülmediğinin aksine yalnızca yapı, materyal inşa ya da alta yatan özü (İng. Essence) içermezler, aynı zamanda fonksiyon tarafından da belirlenirler.³⁶ Bu açıdan bakıldığında yapay nesnelere ayırt edici özelliklerinin asli fonksiyonları olduğu görülür.³⁷ Yapay bir nesne, fonksiyonunu hiç gerçekleştirmemiş ya da hata yüzünden gerçekleştiremiyor da olabilir. En nihayetinde amaçlanılmış fonksiyon onun özünü oluşturur ve o fonksiyona olumsal olarak sahiptir. Bunun için gerekli koşullar ise, yapıyı inşa etmeye yarayacak kadar öğenin/malzemenin yer alması ve bunların üreten kişinin niyetinin belirlediği asli fonksiyonu yerine getirebilecek şekilde düzenlenmesidir.

Bu şekilde incelendiğinde yapay nesnelere doğal nesnelere, varlıklarını insanlar tarafından belirlenmiş amaçlara borçlu olmaları, zihin-bağımlı oldukları için zihnin olmadığı bir yerde var olamamaları ve amaçlanılmış/niyetlenilmiş asli fonksiyonlarına özsel olarak sahip olmaları itibariyle farklılaşsalar da, tüm bunlar onların ontolojik statülerini doğal nesnelere daha aşağı düzeye çekmez. Baker, yapay nesnelere yönelik bu tavrını “özdeşlik olmaksızın birlik” (İng. Unity without identity) olarak tanımladığı, temelde olumsal ve zaman-kısıtlı bir bağıntı olan terkip bağıntısı üzerinden gerekçelendirir.³⁸ Buna göre, klasik görüşte uzamsal olarak çakışık olmak özdeşlik bağıntısı ile, çakışmamak ise ayrılık bağıntısı ile açıklanırken, yapay nesne ontolojisini de açıklayarak doğal-yapay ayrımını daraltacak üçüncü bir ilişki biçimi olan terkip bağıntısı gözden kaçırılmaktadır.³⁹

36 Lynne Rudder Baker, “The Ontology of Artifacts”, *Philosophical Explorations* 7, (2004), s. 2-3.

37 Baker, “The Ontology of Artifacts”, s. 6-7.

38 Lynne Rudder Baker, “The Shrinking Difference Between Artifacts and Natural Objects”, *American Philosophical Association Newsletters* 07(2), ed. Piotr Boltuc. (Spr 2008), s. 3.

39 Lynne Rudder Baker, “Unity without Identity: A New Look at Material Constitution”, *Midwest Studies in Philosophy* XXIII, (1999), s. 144-145.

Baker konu hakkındaki gerekçelendirmesine Michelangelo'nun Davut heykelini örnek göstererek başlar. Baker, Davut heykelinin yapıldığı malzeme-yi oluşturan yığına özdeş olmadığını, özdeş olsalardı klasik özdeşlik kuralları çerçevesinde tüm özelliklerinin ortak olması gerekeceğini savunur. Halbuki Davut'u oluşturan yığın, heykel yapılmadan önce de dünyada vardı ve yapılmaya da var olmaya devam edecekti. Oysa Davut, heykel olmaksızın, dolayısıyla sanat olmaksızın var olamaz. Bu ise Davut ve yığının modal olarak farklı özelliklere sahip oldukları anlamına gelir.⁴⁰ Bu bağlamda Davut ve yığın arasındaki bağıntı ne basit bir özdeşlik bağıntısı ne de ayrılık/bağımsızlık bağıntısıdır, bunların yerine üçüncü bir bağıntı tipi olan terkip bağıntısıdır.

Terkip bağıntısı, belirli şartlar altında (organizma gibi) yeni bir şeyin varlığa gelmesini sağlayan bir bağıntıdır. Baker'a göre⁴¹, bir şeyin sadece basit bir özellik kazanmayıp, yeni bir şey inşa ettiğinin söylenebilmesi için, yani iki şey arasında terkip bağıntısının kurulabilmesi içinse asli tür ve koşullar (İng. Circumstances) olarak sıraladığı iki özellik gereklidir. Asli tür, "F, x'in asli türü ise, F olmak x için özeldir", (yani F'e sahip olamayan x olmaz) şeklinde açıklanır ve bir nesnenin, var olmaya son vermeksizin asli tür özelliğini yitiremeyeceği vurgulanır. Koşullar ise, bir nesnenin bir türe aidiyetinin ne'den ötürü ya da ne'ye istinaden olduğunu sorgular. Buna göre sadece belirli koşullar altında bir şey belirli bir türe ait olur ve bu koşullar da o şeye özsel olur. (Örneğin, bir kağıt parçasının evlilik cüzdanı olarak sayılması için, ya da dikdörtgen bir bezin bayrak sayılabilmesi için belirli uzlaşım koşullar gerekir). Bu durumda herhangi bir şeyin G asli-tür özelliğine sahip olabilmesi için, bunu sağlayacak arkaplan koşullarının hepsi anlamına gelen G-elverişli (İng. G-favorable) koşullara sahip olması gerekir.

Asli tür ve koşullar çerçevesinde oluşan terkip bağıntısı, bir şeyin kendi kendisini inşa edememesi anlamında irrefleksif (yansımali olmayan) ve (x, y'yi inşa ediyorsa, y, x'i inşa edemez anlamında) bakışimsız/asimetrik bir bağıntıdır. Bir şeyin doğasını/özünü bağıntısız olmayan özelliklerin belirlenmesi gerektiği ön yargısını eleştiren⁴² Baker, terkip bağıntısının, bağlantısal ve yönelimsel özelliklerin de özü belirleyebileceğini gösterdiğini ve dolayısıyla Davut heykelinin de sahip olduğu bağıntısal özellikler sebebiyle kendisini meydana getiren malzemeye özdeş ya da ayrı olmaksızın terkip bağıntısı sayesinde var olduğunu savunur.

40 Baker, "Unity without Identity", s. 145.

41 Baker, "Unity without Identity", s. 147-149.

42 Baker, "Unity without Identity", s. 150-151.

Yapay nesnelere ontolojik statülerini terkip bağıntısı üzerinden savunan Baker, bunu ise ödünç alınan özellikler⁴³ kavramı ile temellendirir. Buna göre terkip bağıntısı, x'in belirli bir özelliğe, o özelliğe bağımsızca sahip olan bir şeyle girdiği inşa/terkip ilişkisi sayesinde sahip olmasını sağlayan bir çeşit birlik bağıntısıdır. Örneğin y belirli bir H özelliğine bağımsızca sahipse, x'in H'ye sahip olması, y ile belirli bir zamanda terkip ilişkisine girmesine bağlıdır ve bu durumda x, t anında H'yi y'den ödünç almış olur. Bu tarz bir ilişkide, sadece inşa edilen inşa için kullanılan malzemeden ödünç özellikler almaz, aynı zamanda, inşa eden malzeme de inşa sonrası inşa ettiğinden aldığı belirli ödünç özelliklere sahip olur. Örneğin, Davut heykeli ile yapıldığı malzeme arasında terkip ilişkisi söz konusu olduğu için, Davut heykeli heykel olma özelliğine bağımsızca sahipken (yani bu özellik onun özsel bir özelliği iken), heykelin yapıldığı malzeme bu özelliği, yapıldığı zaman içerisinde Davut heykelinden ödünç yani türetimsel olarak alır. Dolayısıyla da iki ayrı heykel yoktur.

Baker'a göre yapay nesne ontolojisine dair getirilen bu açıklamanın artıları, yapay nesnelere, olumsuzluk ya da özdeşlik gibi kavramların dışında açıklayabilmesi, terkip edilen şeylerin sabitliğini/kalıcılığını açıklayabilmesi (nehir ve su molekülleri örneğinde, terkip ilişkisi nehirin sabitliğini/kalıcılığını açıklayabildiği için, su molekülleri değişse de aynı nehirde iki kez yıkanılabilir), anti-materyalistik bir çizgiye sapmamakla beraber indirgemeci de olmaması ve tüm bunların sayesinde dünyadaki bireylerin hakiki çeşitliliğini vurgulayabilmesidir.⁴⁴ Davut heykeli yapıldığında, gerçekten de eskiden olmayan ve yapıldığı malzemeye de özdeş olmayan yeni bir şey varlığa gelmiştir, bunu açıklayabilmek gerekir.

Özetle Baker, yapay ve doğal nesne ayrımına sebep olacak mantıklı bir temel olmadığını, içsel hareket ilkesine sahip olma-olmama gibi ayrımların, mekanik fizikle beraber elementler için de doğal yer diye bir şeyin olmadığını ortaya çıkmasıyla geçersiz olduğunu (örneğin altın da doğal bir nesne ama böylesi bir ilkeye sahip değil), yapay nesnelere de biliminin yapıldığını ve genel bir tanımla da ifade edilebildiklerini, bizim de yapay nesnelere onların bize olduğu kadar bağımlı olduğumuzu ve yakın gelecekte teknolojinin gelişimiyle birlikte doğal-yapay ayrımının iyice bulanıklaşacağını ve zihin bağımlı – zihin bağımsız ayrımının da iyice yok olacağını iddia ederek⁴⁵, varolanların yapay nesnelere de içerecek şekilde genişletilmesi ve

43 Baker, "Unity without Identity", s. 151-157.

44 Baker, "Unity without Identity", s. 160-161.

45 Baker, "The Ontology of Artifacts", s. 11-15

ontolojik statü anlamında doğal ve yapay nesnelere arasında bir ayrım gözletilmemesi gerektiğini savunur.

Yapay nesne ontolojisine yönelik, yapay nesnelere ontolojik statülerini koruyacak farklı bir bakış açısı geliştirilmesi gerekliliğini savunan isimlerden bir diğeri olan Evnine ise, bu konuda yapılan çabaların bir çoğunu hilomorfik bir yaklaşım olarak görürken, kendi yaklaşımını amorfik hilomorfizm olarak isimlendirerek, yapay nesne ontolojisine yaklaşımın maddeyle birlikte biçim/form gibi başka bir unsur daha eklenmeden çözülmesi yönünde çaba sarfeder. Bu bağlamda önce Aristoteles'in hilomorfizminden bahseder ve bunun, doğa filozoflarının doğanın ilkesine yönelik maddenin doğasını esas alan teorilerinden sonra, buna ek olarak maddeyi işleyecek, onu doğru oranlarda karıştıracak ve gelişimini yönetecek yürütücü bir ilkenin gerekliliğinden yola çıkarak geliştirildiğini belirtir.⁴⁶ Bu şekilde morphe/form, hyle/madde ile birlikte doğanın ilkelerinden sayılır.

Evnine'a göre Aristoteles'in hilomorfizminden sonra da çeşitli hilomorfik görüşler ortaya çıkmış ve çıkmaktadır. Bir görüşün hilomorfizm çeşitlerinden sayılması içinse, "Bazı şeyler, diğer bazı şeylerle *maddesi olma* ilişkisi içerisindedirler ve bu ilişki irrefleksif ve asimettiktir" olarak ifade ettiği HYL'e⁴⁷ bağlı olması gerekir. Neden yapay nesne olarak üretilen bir şeyin, maddesiyle aynı yeri kaplayan ama ondan farklı/nunla özdeş-olmayan bir şey olması gerektiğini düşünmeliyiz eleştirisini ele alan Evnine, heykel eritildiğinde yok olurken, heykelin yapıldığı malzemenin yok olmaması gibi zamana bağlı farklılıklardan yola çıkarak, hilomorfik görüşlerin esasen heykel ve yapıldığı malzemenin doğalarının farkına dayandığını, heykel olmanın doğasının ise belli bir yolla biçimlendiren insan aktivitesinin özsel bir ürünü olmak⁴⁸ olduğunu ifade eder. Bu bağlamda Evnine'a göre *maddesi olma* ilişkisini izah eden iki uç görüş vardır. Bunlardan ilki terkip ilişkisini yansımali ve antisimetrik olarak ele alan, yani yapıldığı malzeme ile ürünü özdeş kabul eden görüşlerdir. Diğeri ise bu ilk görüşe karşılık, terkip ilişkisini irrefleksif ve asimettik olarak ele alan ve terminolojileri ne olursa olsun Evnine'a göre HYL'e bağlı sayılabilecek görüşlerdir⁴⁹ (Baker ve Thomsson'ınkiler gibi).

Bu noktada Evnine, kendi görüşünü HYL'e bağlı kalırken form gibi ikinci bir şeye ihtiyaç duymama olarak tanıtır ve temelinde de yine Aristoteles'in

46 Simon J. Evnine, *Making Objects and Events: A Hylomorphic Theory of Artifacts, Actions, and Organisms*, (Oxford: Oxford University Press, 2016), s. 2.

47 Evnine, *A Hylomorphic Theory of Artifacts*, s. 3.

48 Evnine, *A Hylomorphic Theory of Artifacts*, s. 5.

49 Evnine, *A Hylomorphic Theory of Artifacts*, s. 6.

hilomorfizminden aldığı ilhamı yerleştirir. Evnine'a göre, Aristotelesçi hilomorfizminin iki temel özelliği vardır: 1) hilomorfik nesnelere, maddeye ek olarak form gibi ekstra bir entitenin bileşimi olması 2) maddî, formal, etkin ve ereksel nedenlerle açıklanmaları ve bu nedenler arasında formal, etkin ve ereksel nedenlerin sıklıkla çakışması. Genellikle hilomorfist görüşler bu iki özellikten ilkinin korumaya çalışırken, Evnine farklı bir yol benimseyerek ilkinin bırakıp ikinci üzerinden bir hilomorfizm, yani amorfik/formsuz bir hilomorfizm geliştirmeyi amaçlar. Formsuz bir hilomorfizm mümkün mü sorusu ise Evnine'da, kendi açıklamasının 1) etkin, formal ve ereksel nedenlerin çakışması sebebiyle Aristotelesçi olması (şeylerin varlığa geliş şekilleri, özlerinin ne olduğu ve fonksiyonları üzerinden), 2) HYL'in kabul edilmesi (hilomorfik bileşiklerin maddeleriyle özdeş olmamaları açısından) ve 3) nesnelere bir metabolizmaya sahip olmalarını vurgulaması (yapay nesnelere zaman içerisinde maddeleri değişirken varlıklarını sürdürmelerini) sebebiyle olumlu olarak cevaplanır.⁵⁰

Evnine'a göre kompleks nesnelere maddesi üzerinden tanımlayan görüşler problemlidir, tersine onları (herhangi bir zamanda ve mümkün bir dünyada, maddesine kendisi karar veren, maddesi tarafından belirlenmekten ziyade maddesini kendisi seçen) *metabolizma* kavramı üzerinden düşünmek gerekir.⁵¹ Diğer bir deyişle, hilomorfik olarak karmaşık bir nesne, sahip olduğu madde sebebiyle ne ise o değildir, ne ise o olduğu için o maddeye sahiptir. Bununla beraber görüşünü diğer hilomorfizm çeşitlerinden ayırmaya çalışması, diğer bir deyişle dizgesinde form gibi bir unsuru tutmak istememesinin sebebi ise, modern bilimle birlikte bu tarz bir form anlayışının savunulamayacak olmasıdır.⁵² Bu bağlamda Evnine öncelikle yapay nesne ile bir amaca/niyete bağlı olarak üretilen sıradan nesnelere kastettiğini ve yapay nesnelere "birinin belirli bir amaç ile, yapay nesnenin materyali olacak şekilde bir kısım materyal üzerinde çalışmasıyla varlığa geldiklerini" belirtir.⁵³ Inwagen gibi isimlerin yapay nesnelere basitçe dünyada hali hazırda var olan malzemenin tekrar düzenlenmesi olarak görmesinin aksine Evnine için, aslında belirli bir iş gücü sonrasında yeni bir nesne ortaya çıkmaktadır. Örneğin kumdan kale yapılırken, kuma bir biçim verilerek yeni bir şey yaratılmıştır, ama bu malzeme olarak kum ve ayrıca form gibi bir başka şeyin bir araya getirilmesi anlamına gelmez; yapayın malzemeye for-

50 Evnine, *A Hylomorphic Theory of Artifacts*, s. 12.

51 Evnine, *A Hylomorphic Theory of Artifacts*, s. 16.

52 Evnine, *A Hylomorphic Theory of Artifacts*, s. 66.

53 Evnine, *A Hylomorphic Theory of Artifacts*, s. 67-68.

mu kabul ettirmesi, yani onun yapma eylemi, kuma kumdan kale şeklinin verilmesini sağlayan şeydir.

Özetle Evnine için, yapay nesnelere 'ideal' nesnelere, fakat bu ideallik var olmama anlamında bir ideallik değildir, zira yapay nesnelere (sandviçler, heykeller vb) son derece gerçektir ve fakat zihne özsel olarak bağımlı olma anlamında da ideal nesnelere. Bu açıdan bakıldığında da, ait oldukları türden bir nesne olmanın, bir zihnin madde üzerinde kendi izini bırakmasıyla gerçekleştiği, farklı ve nevi şahsına münhasır bir nesne kategorisini oluştururlar. Zihnin madde üzerinde etkisini bırakması ise, diğer hilomorfizmlerde olduğu gibi, zihnin maddeye, form gibi soyut başka bir şeyi birleştirilmesi şeklinde olmaz, belirli amaçlarla madde üzerinde çalıştığı başarılı ve yeterli süreçler sayesinde olur. Burada kastedilen şey yapay nesne yaratımının zihnin ürünü olması, yani yapan tarafından belirli amaçlarla yönetilmesi ve bu amaçların ve diğer zihni durumların, yaratım sürecinin diğer bileşenini oluşturmasıdır.⁵⁴ Örneğin heykelin maddesi olacak şeye, henüz sahip olmadığı özellikleri yüklemek, ona düzenleyici bir kavram yüklemek demektir⁵⁵ ve Evnine için yapay nesnelere özü de, (niyet ve emek gibi iki gerekli bileşeni olan) bu yaratma eylemidir.

Evnine'in bu yaklaşımı, yapay nesne ontolojisine yönelik kurtarıcı tutumların bir çoğunu sorgulamamıza sebep olabilir. Mekanik fizik çerçevesinde, onunla hesaplaşacak yahut içerisinde kalarak açıklanabilecek genel bir ontolojik çerçeve vaz edilmeden, form gibi bir bileşeni sisteme dahil etmek mümkün müdür? Diğer bir deyişle morfik bir hilomorfizm hala savunulabilir mi? Öte yandan, amorfik bir hilomorfizm ne kadar hilomorfist olabilir, ya da neden hilomorfist olmak istiyordur? Evnine'in belirttiği gibi modern bilimsel gelişmeler, form gibi soyut kavramları sistemde tutmamıza izin vermiyorsa, Aristoteles'in teleolojik evreninin önemli unsurları olan etkin, ereksel, ya da formal nedenleri sisteme dahil etmemize izin verir mi? Aristoteles'in yapay nesnelere karşı kuşkucu tavrını sorgulayarak, yapay nesnelere doğal nesnelere benzer bir ontolojik statü sağlamak isteyen isimlerin, bir şekilde Aristoteles'in hilomorfizminden yola çıkmaları da bu anlamda ilginç karşılanabilir. Bununla beraber, yapay nesnelere hayatımızda daha çok yer kapladığı, belki insanlardan daha çok onlarla etkileşim halinde olduğumuz ve olacağımız, "yoklar" deyince problemlerin ortadan kalkmadığı da görülebilir.

Tüm bu sorular akılda tutularak, yapay nesne ontolojisi açısından, eski ve yeni farklı yaklaşımlar arasındaki kavramsal süreklilik ve içeriksel fark-

54 Evnine, *A Hylomorphic Theory of Artifacts*, s. 69-70.

55 Evnine, *A Hylomorphic Theory of Artifacts*, s. 81.

lılaşıma< beraber nasıl düşünülebilir/açıklanabilir bir sonraki bölümde ele alınacak, konuya sadece yapay-doğal nesne ayrımı üzerinden değil, yapay nesne-canlı ontolojik farklılığı üzerinden eğilinerek, canlılığı ile bilincin ve canlılık eylemlerinin ortaya çıkardığı yapay nesnelere açıklayacak ontolojik anlamda daha geniş bir çerçeve geliştirmenin gerekliliği savunulacaktır.

Nasıl Bir Yapay Nesne Ontolojisi?

Bugün yapay nesnelere ontolojik konumuna yönelik geliştirilen bir çok farklı görüşün Aristoteles’le ortak bir terminolojiye dayanması, bununla beraber geliştirmeye çalıştıkları fikrin hem kendi içlerinde hem Aristoteles düşüncesinden içeriksel olarak farklılaşması, bu bağlamda yapılacak okuma süreçlerini zorlaştırmaktadır. Bunun arkasında bilimsel süreçlerin kendi içlerinde süreklilik arzetmesi ve fakat içeriksel olarak ciddi dönüşümler yaşanması yer almaktadır. Modern fiziğin dönüştürdüğü en önemli kavramlardan birisi hareket olduğundan, yeni üretilen yapay nesne ontolojilerinde Aristotelesçi farklı terimlerin korunmasına rağmen, Aristoteles’in yapay-doğal ayrımının merkezine yerleştirdiği hareket ve sükûnun içsel ilkesine sahip olup-olmama ayrımından bahsedilememesi anlaşılabilir.

Bununla beraber yine de, geliştirilmesi gereken ontolojinin, zihin/canlı ve yapay nesne arasındaki ilişkiye yönelik bir açıklama getirebilmesi, diğer bir deyişle, benzer temel unsurların bir araya gelmesiyle bir yanda canlı oluşurken, diğer yandan canlı tarafından yine benzer unsurların bir araya getirilmesiyle oluşturulacak şeyin, kendisiyle ontolojik olarak farklı olmasını ve canlının bu unsurlara işlev kazandırmasının ne anlama geldiğini açıklayabilmesi gerekmektedir. Bu amaçla öncelikle, klasik ve modern dönemde kullanılan ortak kavramların izleri sürülerek, bu kavramlara yüklenen anlamlardaki değişimin ontolojik tutumda yol açtığı değişimden bahsedilecek, sonrasında ise yapay nesne-canlı ontolojik farklılığının, modern yaklaşımların aksine sükûn/durma problemi üzerinden ele alınabileceği üzerinde durulacaktır.

Terminolojik Ortaklık, İçeriksel Farklılıklar

Aristoteles ve çağdaş düşünürler arasında kullanılan ortak terimlerden en çok öne çıkanlar, madde, form, fonksiyon/işlev, birlik, etkin neden, öz gibi kavramlardır. Klasik düşünceden ödünç alınarak kullanılan bu kavramlardan içeriksel olarak en farklı kullanıma sahip olanlarından biri madde kavramıdır. Descartes sonrası kütle ve uzama sahip bir cevher olarak modern düşünceye yerleşmiş olan ve daha çok materyal malzeme gibi kullanılan “madde”, Aristoteles terminolojisindeki *hûle* (Yun. ὕλη) teriminin çevirisi için de kullanılmaktadır. Aristoteles *hûle*’yi değişmenin ilksel dayanağı ola-

rak hareketi açıklamak için kullanır ve doğasını kavramanın zor olduğu bu terimi formun bilfiilliği karşısında kuvve olarak konumlandırır.⁵⁶ Dolayısıyla Aristoteles açısından hareketin neliği tam olarak anlaşılmadan madde kavramını bugünkü çıkarımlarıyla kullanmak ve Aristoteles'i de bu bağlamda anlamaya çalışmak yanıltıcı olacaktır.

Bu yanıltıcılığın başında, bugün bizim zihne karşıt madde olarak adlandırdığımız şeyin en belirli şey olmasına karşılık, Aristoteles'e göre maddenin belli bir tür şey olmaması, bütünüyle forma göreli bir terim olması yer alır. Bu düşünce sisteminde madde, bir şeyin malzemesini bir arada tutan yapı değil, tersine o şeyin malzemesi olarak formun belirlediği yani belirlenen şeydir. Diğer bir deyişle madde, olma ve olmama olanaklarının toplamı olarak bir belirsizlik taşımakta ve form sayesinde belirlenmektedir. Aristoteles Ruh Üzerine'de⁵⁷ "kendi başına belirli bir şey değildir" ve "madde bir güç, biçim ise bir yetkinlik" gibi ifadelerle, *Metafizik*'te ise insanın ve hayvanın bir'liğini açıklarken "...bir yandan madde bir yandan form olduğunu, birinin imkân halinde diğerininse işler halde olduğunu gözden kaçırmazlarsa, mesele artık bir açmaz gibi görülmekten çıkacaktır"⁵⁸ gibi ifadelerle, madde ve formun birbiriyle ilişkileri içerisinde anlaşılmasının önemine dikkat çekmiştir.

Öte yandan, yakın dönem yapay nesne ontolojilerinin bir çoğunda modern içeriğiyle kullanılan bu terim, Aristoteles ontolojisine yönelik eleştiri ya da değerlendirmelerde de yine bu modern içerik korunarak kullanılmış, bu ise Aristoteles ontolojisi karşısında bu fikriyatın konumunun anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Örneğin Evnine maddeyi doğrudan kütle ve uzamsallık üzerinden ele almış ve 'materyal' terimini de hem isim hem de maddenin sıfat hali olarak, kütle ve uzamsallığa sahip şeyleri ifade etmek için kullanmış,⁵⁹ kendi amorfik hilomorfizmini de bu kavrayışla geliştirmiştir.

Aristoteles hilomorfizminin diğer önemli kavramı olan form da, madde'ye benzer bir biçimde bazı değişikliklerle birlikte hem klasik hem modern yapay nesne açıklamalarında karşımıza çıkmaktadır. Form, *morphe*'yle birlikte biçim, şekil gibi anlamlara gelmekle beraber, madde ile birlikte hilomorfizmin iki temel teriminden biri olan *eidos*'un (Yun. εἶδος) çevirisinde de kullanılır. Her ne kadar şekil, biçim gibi anlamlara da gelse, Aristoteles tarafından Platon'un gelip geçici duyulur fenomenlerin nedeni olarak bö-

56 Francis E. Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çev. Hakkı Hünler, (İstanbul: Paradigma Yay., 2004), s. 159.

57 Aristoteles, *Ruh Üzerine* [412a6-a11], s. 87.

58 Aristoteles, *Metafizik* [1045a20-a25], s. 267.

59 Evnine, *A Hylomorphic Theory of Artifacts*, s. 67.

lünmez, öncesiz-sonrasız *eidê*'sine (idealar)⁶⁰ karşılık geliştirilmiş olan *eidōs*, şeylerin formal nedeni ve bileşik varlıklarda maddenin bir bağlaştığı olarak, bir varolanın düşünülür özü şeklinde, maddeye içkin ve tek tek bireysel varolanların teleolojik yapısını yöneten⁶¹ olarak çok merkezi bir konumda kendisine yer bulur. Aristoteles'e göre, meydana gelmeyen, kendisi için oluşun ya da bozuluşun söz konusu olmadığı⁶², bölünmez olan⁶³ *eidōs*, Ruh Üzerine'de ise⁶⁴, yaşama gücüne sahip doğal cisimler söz konusu olduğunda "ruh" (Yun. ψυχή) olarak ortaya konur.

Ross'un ifadeleriyle⁶⁵ form, bazen heykeltraşın üzerinde çalıştığı malzemesine yeni bir biçim verdiğinde kullanıldığı gibi duyusal biçim anlamına gelirken, daha sık olarak duyu nesnesi olmaktan çok düşünce nesnesi olan ve bir şeyin tanımında ifade edilen içsel doğanın kendisinin planı olduğu düşünülür olarak ele alınır. Hatta duyusal biçimler de temelde bu ikinci anlamda kullanılabilir, yani düşünsel/matematikselsel bir formüle göre ifade edilebilirler. Bu bağlamda duyusal biçim için kullanılan *morphe*'ye karşılık *eidōs*, daha çok akılsal yapıyı ifade ettiği için, *logos* ya da *ne idülük* (Yun. τί ἢν εἶναι) ile de eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Öte yandan modern anlamda form, fiziksel yapı, boyut, renk gibi bir nesneye ait algısal özellikler için⁶⁶ kullanılır. Bu kullanımı da yine yapay nesne ontolojisi bağlamında kuma şekil verme örneklerinde olduğu gibi Inwagen ya da Evinne gibi farklı taraflardaki isimlerde görmek mümkündür. Benzer bir biçimde Aristoteles yorumcularından bir kısmı da form'u şekil anlamında ele almış, örneğin Shields formal nedeni, bir entitenin biçim ya da yapısı⁶⁷ olarak karakterize etmiştir. Görüldüğü gibi Aristoteles hilomorfizminin iki ana terimi, modern dönemde içeriksel olarak tamamen farklılaşmış, içinde buldukları yeni fizik dünya görüşüne bağlı anlamlar edinmişlerdir.

Yapay nesne ontolojisine yönelik çağdaş tartışmalarda en çok kullanılan bir diğer kavram ise fonksiyon/işlev kavramıdır. Witt gibi isimler Aristoteles'in yapay nesne ontolojisini yorumlarken yapay nesnelere içkin gaye anlamında asli fonksiyonlara sahip olduğunu söylerken, Evinne yapay nesnelere içinde buldukları türün karakteristik fonksiyonunu yerine getirdiklerini, bunun

60 Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, s. 87.

61 Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, s. 90.

62 Aristoteles, *Metafizik* [1033b5-b10], s. 221.

63 Aristoteles, *Metafizik* [1034a8], s. 223.

64 Aristoteles, *Ruh Üzerine* [412a15-a20], s. 89.

65 David Ross, *Aristoteles*, çev. Ahmet Arslan, (İstanbul: Kabalcı yay., 2011), s. 126.

66 Carrara ve Mingardo, "Artifact Categorization", s. 362.

67 Christopher Shields, *Aristotle*, (Routledge, 2007), s. 44.

onların tür-bağımlı fonksiyonları olduğunu ve varlığa gelirken bu fonksiyonlarının ait oldukları türün kavramı (öz ya da formal nedeni) tarafından sabitlendiğini belirtir⁶⁸, bu bağlamda fonksiyon şeylerin *ne için* olduklarıdır.

Baker ise kendi çerçevesinde asli fonksiyonları yapay nesnelere özleri olarak belirler. Asli fonksiyon, şeylerin hiçbir zaman yerine getirmeseler bile türlerine özel olarak yapmaları gereken şeydir. Bunun için bir şeyin uygun koşullar altında sahip olduğu kapasiteye/eğilime ve hangi kapasiteleri/eğilimleri onun orada var olmasının sebebini açıklar belirlemek için o şeyin tarihine bakmak gerekir.⁶⁹ Bu bağlamda asli fonksiyon kavramı evrimsel biyolojiden etkilenmiş, biyolojik fonksiyonun seçim-tarihine benzer bir biçimde “*t* özelliğinin *f* fonksiyonuna sahip olması, *t*'nin *f*'yi yaptığı için seçildiği bir tarihe sahip olması”⁷⁰ olarak açıklanmıştır. Fonksiyon ise yine bazı yerlerde “belirli bir bağlamda, bir davranışın oynadığı rol”⁷¹ olarak tanımlanır.

Genel olarak modern dönem incelendiğinde fonksiyonu, biyolojik fonksiyondan ayırarak tanımlamak, biyolojik fonksiyon temelli tanımlamak, davranış temelli tanımlamak, içsel-gaye temelli tanımlamak ya da yapanın/kullananın niyetine bağlı tanımlamak gibi farklı çabaların olduğu görülebilir. Bununla beraber, bu farklı tanımların bir çoğunun “farklı değişkenler arası bir ilişki tanımlayan bir ifade, kural ya da kanun”⁷² olarak matematiksel fonksiyonlardan ödünç aldığı özellik olarak bağıntısal tanımlar oldukları söylenebilir. Böylesi bağıntısal bir çerçevede fonksiyonların nesnelere özleri olarak tanımlanmaları ise bu çerçevede öz nedir, ya da sabit bir öz var mıdır sorusunu akla getirmektedir.

Öte yandan fonksiyon tarihi kökenini, Aristoteles terminolojisinin kilit kavramlarından biri olan *ergon*'da bulur. İş, işlev, eser, yapıp etme gibi çevrilen *ergon*, hem bir şeyin işleyişi/etkinliği anlamında, hem de o işleyişin/etkinliğin ürünü anlamında kullanılır. Aristoteles bu ayrımı belirginleştirerek meseleyi, bazı şeylerin ereğini/*telos*'unu bir üründe, bazı şeylerin ise bizzat etkinliğin kendisinde bulmalarından yola çıkarak, *episteme-tekhne* ayrımına kadar götürür. Bu bağlamda *poiesis-praxis*, yani üretim-eylem ayrımı etik doğrultuda yapılmış bir ayrımkén⁷³, *ergon* Aristoteles'in genel metafizik çerçevesine de kök salar.

68 Evnine, *A Hylomorphic Theory of Artifacts*, s. 121-123.

69 Beth Preston, “Why is a Wing Like a Spoon? A Pluralist Theory of Function”, *The Journal of Philosophy* 95(5), (May 1998), s. 218-219.

70 Preston, “Why is a Wing Like a Spoon? A Pluralist Theory of Function”, s. 227-228.

71 Riichiro Mizoguchi, “Functional Ontology of Artifacts”, *The Monist*, (July 2009), s. 7.

72 The Editors of Encyclopaedia, “function”, *Encyclopedia Britannica*, (15 April 2024), erişim 18 Nisan 2024, <https://www.britannica.com/science/function-mathematics>.

73 Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, s. 112-113.

Aristoteles hareketi açıklamak amacıyla *dûnamis-energeia* ikilisini kullanırken, *energeia*'yı *ergon*'dan çıkarsamıştır.⁷⁴ *Ergon* bir şeyin yapmaya doğal olarak yatkın olduğu şey, yani bir şey tarafından kuvvesine (*dûnamis*) sahip olunan yapma/etme olduğu için, *en-ergeia* da işlemekte olma, işlevde bulunma / bilfiil olma durumlarını ifade eder. Özünde tam olmayan hareket ise, bilkuvvelikten bilfiilliğe (*dûnamis*'ten *energeia*'ya), yani gerçekleşmemiş belli bir amaca doğru yönelen süreci ifade eder.

Görüldüğü gibi tüm bu kavramlar amaç/gaye olarak çevirilen *telos*'a ulaşma üzerinden Aristoteles'in teleolojik öğretisi bağlamında bir anlam ifade etmektedir. Bu teleolojik çerçevede *eidos*, nitel, nicel ve mekansal anlamda sonsuz olma ve olmama olanaklarına sahip maddeye düzen vererek ona bir biçim kazandırır ve bir *ergon*'u yerine getirir hale gelmesini sağlar. Bu ise bir *telos*/amaç doğrultusunda olduğu için, şeylerin kendinde işlevlere sahip olması demektir. Varlık/*ousia* ise bu kendinelik üzerinden anlam kazanır. Bu bağlamda sanatkar, kendi ereğini kendinde bulan ve hareketinin de kaynağı kendisi olan doğayı (Yun. φύσις) taklit etme çabası içerisinde olan⁷⁵ kişidir. Bu durum Aristoteles'in varlık söz konusu olduğunda neden en çok canlılara yöneldiğini, yapay nesnelere ise ontolojik olarak eksik gördüğünü anlamamızı sağlamaktadır. Özetle teleolojik bir evrende *ergon*/işlev, bağıntısallıkla değil, kendinlikle açıklanır ve temelinde kendi içinde bir devinim ve durağanlık ilkesi taşıyan doğanın erekselliği yer alır.

Bir şekilde Aristoteles düşüncesinden yahut eleştirisinden yola çıkan farklı çağdaş fikirleri ele aldığımızda, temelde tamamen bağlam ve bizim pragmatik ilgilerimize duyarlı olan yapay nesne kategorizasyonu⁷⁶ üzerinden yola çıktıkları, öncelikli olarak yapay nesnelere varlıksal statüsüne ve farklı yapay nesnelere asli türlerini belirlemeye yönelik bir tutum belirledikleri, akabinde ise bu tutumu gerekçelendirebilecekleri ontolojik bir çerçeve geliştirmeye çalıştıkları söylenebilir.

Çağdaş ve klasik dönem arasındaki terminolojik ortaklığın sebebi, tarihin en büyük dönüşümleri gibi bilimsel devrimlerin de taşıdıkları süreklilik unsuru sayesinde geçmişe bağlanması⁷⁷ ile açıklanabilir. Biyoloji, fizik gibi bir çok alanda olduğu gibi yapay nesnelere yönelik çalışmalarda da bu süreklilik gözlemlenmektedir. Bununla beraber, Aristotelesçi evren anlayışının yerini mekanik evren anlayışının almasıyla, madde, form, işlev gibi

74 Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, s. 102.-103.

75 Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, s. 371.

76 Carrara ve Mingardo, "Artifact Categorization", s. 356.

77 İshak Arslan, *Çağdaş Doğa Düşüncesi*, (İstanbul: Küre Yay., 2011), s. 60.

bazı terimler varlıklarını sürdürseler de, yukarıda açıklandığı gibi içeriksel anlamda ciddi dönüşümler geçirmişlerdir. Bunun nedenleri arasında, doğal yerine ulaşmak için hareket eden dört unsurdan oluşmuş maddenin, atom gibi küçük, tektip ve amaçsız parçacıklara dönüşmesi ve hareket bilkuvveden bilfiile geçiş süreci olarak maddenin doğal yerine ulaşma çabası olarak anlaşılırken, eylemsizlikle açıklanmaya başlanması, tüm bunların sonucunda da daha canlı ve teleolojik bir evren anlayışının yerini matematiksel dille açıklanabilen mekanik ve homojen bir evrene bırakması⁷⁸ sayılabilir. Yaşanan değişimi göz önünde tutarak, neden çözümü Aristoteles ontolojisinden alınan terimleri ihya etmekte bulduğumuzu ve bu tarz ödünç terimleri kullanırken mevcut fizik anlayışı içerisinde kalarak ortaya çıkan yeni sorunları açıklayıp açıklayamayacağımızı sorgulamaya devam edebiliriz.

Öncelikli olarak yapay nesnelere yönelik modern çalışmalarda yapay nesnelere doğal nesnelere genel olarak, bilinçli olarak üretilmiş olmak (kasıtlı bir eylemin yan ürünü olmamak), materyal değişimini içermek ve belirli bir amaç için üretilmiş olmak şeklinde özetleyebileceğimiz bazı koşulları sağlamaları itibarıyla ayrılırlar.⁷⁹ Bu çalışmalardaki temel amaç yapay nesneyi doğal nesneden ayırmak iken, söz konusu statülerine karar verilemeyen ara nesnelere olduğunda, karar vermeyi sağlayacak prosedürler çeşitlenir, dolayısıyla da sınıflandırma keyfi bir hal alır. Materyal değişiminin tam olarak ne zaman gerçekleştiği ya da A ve B arasında amaçsızca oluşturulan patika bir yol yapay bir nesne sayılmazken, neden amaçlı olarak oluşturulduğu yapay nesne statüsüne girdiği göz önüne alındığında, literatür açısından ne yapay nesne, ne değil sınırlandırmanın zor olduğu bir süreklilik problemiyle karşı karşıya kalınır. Bu modern anlayışta, herkes kendi sınıflandırma şemalarıyla yola çıktığı için, bu şemaların nesnel gerçekliğe denk düşmeyebileceği, yani şeylerin sabit özlerine yönelik bir şey söyleyemeyeceği için kategorizasyonun pragmatik bir mesele olduğu anlayışı yaygındır. Yapay nesne ontolojisine yönelik çalışmaların bir çoğunu da kategorizasyona yönelik bu pragmatik çaba yönlendirir.

Hem doğal hem de yapay olmayan nesnelere açıklanması, patika gibi belli bir amaca uygun ama hazır-bulunmuş (özellikle işlenmemiş) şeylerin statüsü, niyetin yeni bir şey oluşturmaya yeteceğini savunan isimler açısından (taşı kapının arkasına koyarak kapı-durdurucu olduğunu söylemek gibi) yeni bir çeşit prototip oluşturmanın (gollyswoggle örneği) çok kolay olması, buna dair maddede özel değişim gibi şartlar koyanların öz'den ne

78 Arslan, Çağdaş Doğa Düşüncesi, s. 62.

79 Beth Preston, "Artifact", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, pdf version in Friends of the SEP Society, (Fall 2020 Edition), s. 3-7.

anladığı ve bu değişimin sınırını nasıl belirleyeceği, yine yapay nesne ontolojisini niyete-bağımlılık üzerinden geliştirenler açısından hasarlı (işlevini yerine getirmeyen) yapay nesnelerin konumu, araştırmacıların sistemleri içinde cevap bulmaya çalıştıkları sorunlardır.⁸⁰ Ayrıca yapay nesnelerin özünü fonksiyonları olarak belirleyenler açısından da, fonksiyonun sonraki kullanıcının niyetiyle değiştirilebilmesi ya da maddi inşaları tamamen aynı olup farklı fonksiyonlara sahip olan yapay nesnelerin ya da zaman içerisinde farklı fonksiyon kazanan yapay nesnelerin konumu (örneğin aspirinin ilk olarak ağrı kesici olarak üretilmesiyle beraber, sonradan kan sulandırıcı olarak da kullanılmaya başlanması)⁸¹ gibi çeşitli sorunlar cevap beklemektedir.

Genel olarak ise özden bahseden yahut yapay nesnelere için maddeleriyle özdeş olmayan form gibi bir şey vaz edenler için mekanik fizik çerçevesinde böyle bir hilomorfizmi nasıl gerekçelendirebilecekleri ya da yapay nesnelerin formlarını yapanın niyetiyle özdeşleştirenler açısından, yapay nesnenin özünün başka bir nesneye bağlanmasının ne kadar morfik bir hilomorfizm sayılabileceği⁸² önemli sorulardır.

Dolayısıyla bir yanda yapay nesnelere yönelik daha derin bir araştırma yapmakla yahut zihnin belirli unsurları bir araya getirerek onlara anlam ya da işlev kazandırmasını açıklamakla ilgilenmeyen indirgemeci tutumlar, bir yanda da mekanik evren anlayışı içerisinde açıklamaya çalıştıkları yapay nesnelere, bu evrenle ne kadar uyumlu olduğunun açıklanması zor olan öz, form gibi öğeler ekleyen ve bu şekilde ontolojilerini genişletmeyi hedefleyenler yer almaktadır. Öte yandan mekanik fizikle beraber, doğal nesne olarak sayılabilecek altın gibi elementler açısından da artık doğal yer diye bir şey söz konusu olmamaktadır. Böyle olunca da Aristoteles'in yapay nesne-doğal nesne ayrımının merkezine koyduğu içsel hareket ilkesine sahip olma-olmama ayrımının korunması, dolayısıyla da yapay ve doğal nesne ayrımını gerekçelendirecek özsel bir yanıt bulma çabası zorlaşmaktadır. Tüm bunlarla beraber, yine de Aristoteles'in yapay nesne ontolojisinin yapay nesnelere canlılardan farklı/eksik de olsa bir yer açması, üretim süreci, yapanın niyeti ve kullanıcının mümkün katılımı gibi faktörleri gözden kaçırmaması⁸³ ve yapay nesnelerin hem doğal nesnelere hem de canlılarla farkına değinmesi itibarıyla diğer bir çok sisteme göre daha kapsayıcı olduğu söylenilebilir.

80 Marilù Papandreou, "Aristotle's Hylomorphism and The Contemporary Metaphysics of Artefacts", *Discipline Filosofiche* 28(1), (2018), s. 119.

81 Carrara ve Mingardo, "Artifact Categorization", s. 357.

82 Papandreou, "Aristotle's Hylomorphism", s. 119.

83 Papandreou, "Aristotle's Hylomorphism", s. 120.

Esasen yapay nesne ontolojisinin, mekanik fizik sonrası ortaya çıkan sorunları da kapsayacak ve açıklamaya çalışacak şekilde, sınıflandırma amaçlarının ötesinde bir amaca yönelmesi, yani yapay nesnelere ilgili geliştirilecek bir çalışmanın hedefinin, yalnızca onları doğal nesnelere ayırmak olmaması gerekmektedir. Karşı karşıya olduğumuz sorun, 1) fiziksel unsurların bir araya gelmesiyle zihne sahip bir canlının oluşması, 2) bu canlı tarafından aynı unsurlara terkip yoluyla bir işlev/anlam kazandırılması ve 3) canlı ve zihin-bağımlı bu nesnelere arasındaki ontolojik farklılığın açıklanmasıdır. Bu bağlamda, her ne kadar harekete yönelik açıklamalarımız tamamen farklılaşmış olsa da, çağdaş yapay nesne ontolojilerinin ihmal ettiği yöne dönüp, Aristoteles'in doğayı hareket ve sükunun ilkesi olarak tanımlandırmasının detaylarına bakılırsa, unsurlar – yapay nesne – canlı arasındaki ilişkideki bütün - parça ilişkisine yoğunlaşmanın, bu üçlü arasındaki ilişkiyi anlamaya katkı sağlayacağı söylenebilir.

Yapay Nesne – Canlı Ayrımı: Çok Yönlü Hareket ve Sükûnun İçsel İlkesine Sahiplik

Aristoteles'in yapay nesne ontolojisini anlamaya yönelik bir çaba, yapay nesnelere doğadan farkını anlamayı da içereceğinden ve doğa da hareket ve değişim ilkesi olduğundan, onun genel ontolojisi içerisinde harekete dair fikirlerini anlamayı gerektirir. Hareketin sürekliliğini savunan Aristoteles'e göre, hareket kuvve (*dûnamis*) halinde olanın kuvve olmak bakımından fiil (*energeia*) haline geçiş sürecidir.⁸⁴ Bilkuvve olan kuvvelikliğini tamamen kaybetmiş fiil hale geçmiş demektir, harekette ise dönüşüm hareket bite ne kadar tam olmaz. Dolayısıyla hareket ne kuvve ne fiil, kuvvenin sürekli varlığı altında fiil haline geçme sürecidir. Her ne kadar Aristoteles zaman zaman hareketi, oluş ve yok oluşu, yani özsel niteliklerde gerçekleşen değişimi de içerecek şekilde kullansa da *Fizik* üçüncü kitabın başlarında⁸⁵ hareketi nicelik, nitelik ve yer açısından değişimle sınırlandırır. Ruh Üzerine'de geçen "Dört çeşit hareket vardır: Yer değiştirme, başkalaşma, azalma ve çoğalma"⁸⁶ ifadesinde de benzer bir biçimde, başkalaşma ile nitel, azalma ve çoğalma ile de nicel hareket kastedilmektedir. Dolayısıyla, Aristoteles açısından doğal olarak var olanların ayırt edici özelliği hareket ve sükûnun içsel ilkesine sahip olmak olduğundan, buradaki hareket ve sükûn ilkesini hareketin tüm çeşitleri için düşünmek gerekir. Yani doğal olarak var olan bir şey kendinde içsel olarak taşıdığı bir ilke sayesinde, yer değiştirme açısın-

84 Ross, *Aristoteles*, 137.

85 Aristoteles, *Fizik* [200b32], s. 95.

86 Aristoteles, *Ruh Üzerine* [406a12], s. 53.

dan hareket etme ve hareketini durdurma gücüne sahip olduğu gibi, nitel ve nicel olarak da hareketini durdurma gücüne sahiptir.

Bu noktada hareketin ilkesinin içsel ya da dışsal olması canlı – cansız ayırımını netleştirmek için kullanılır. Aristoteles'e göre, bütün cansız varlıklar bir şeyler tarafından hareket ettirilmekte, bu şekilde hareket ettirilen şeylerin hareket ilkesi de kendi kendilerini hareket ettiren şey⁸⁷ olduğu için kendilerine içsel değil dışsal olmaktadır. Aristoteles ruhu, balta gibi bir cismin değil, hareket ve durma ilkesini kendi içinde taşıyan belli türden doğal bir cismin ne idüğü ve biçimi olarak tanımlarken ya da ruhun hayvanı logosla hareket ettirmesinden⁸⁸ bahsederken de benzer bir biçimde canlıdaki hareket ilkesinin içselliğine atıf yapmaktadır.

Orta büyüklükteki nesnelere açısından canlı – cansız farkını anlamak için, ruhun yalnızca beslenme gücüne sahip olan bitkilerin hareketlerini incelemek de faydalı olabilir:

Yerden biten şeylerin bile “yaşıyor” olduğu görüşünün hakim olması bundan. Çünkü karşıt yerlere doğru büyümelerini ve bozulmalarını sağlayan böyle bir güç ve ilkeyi kendilerinde barındırdıkları açık. Ne de olsa her zaman beslenen ve besin alma gücüne sahip oldukça da yaşayan şeyler, aşağıya doğru büyümeyip sırf yukarı doğru da büyümeyenler hem aşağıya hem yukarıya doğru büyürler, hatta her yönde büyürler.⁸⁹

Bu ifadelerle göre yaşıyor denebilecek minimum özelliklere sahip olan bitkide dahi hareketin ayırt edici vasfı çok yönlü olmasıdır. Buna ek olarak bitkilerin kendilerinde içsel olarak taşıdıkları sükun ilkesi ise, kökleri aşağıya doğru giderken gövdelerinin yukarı doğru uzamasının, bu ikisini bir arada tutarak ayrılmalarını engelleyen/durduran⁹⁰ bir ruha sahip olmaları sayesinde gerçekleştiği şeklinde açıklanır. Bu bağlamda bitkilerde sükun ilkesine sahip olma ruha ait olduğundan, bitkilerde büyüme yalnızca unsurların doğal hareketiyle açıklanamaz, onlarda da bir logos vardır. Soysal'ın örneklendirdiği gibi⁹¹, bazı bitkilerin yeterince büyüyen bazı dallarındansa yeni çıkan dallarını büyütmeleri, yani bazı dallarındaki büyümeyi durdurup, bazı dallarındaki büyümeyi sürdürmeleri de içsel sükun ilkesine sahip olmalarındandır.

87 Aristoteles, *Hayvanların Hareketi Üzerine* [700a15-20], çev. H. Nur Beyaz Erkızan, (Ankara: Sentez Yay., 2013) s. 32.

88 Aristoteles, *Ruh Üzerine* [406b24-b25], s. 57.

89 Aristoteles, *Ruh Üzerine* [413a20-a30], s. 93-95.

90 Aristoteles, *Ruh Üzerine* [415a6-a8], s. 109.

91 Esra Kartal Soysal, “Aristotelesçi Biyolojinin Temeli Olarak Fizik”, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 23(44), (2018/1), s. 64.

Bitkilerdeki hareketin hayvanların hareketleriyle ortak yönleri incelendiğinde, unsurlar doğal yerlerine doğru tek tip harekete sahipken, canlıların harekete dair taşıdıkları içsel ilke sayesinde kendilerinden oluştukları ay altı unsurların doğal hareketlerine aykırı bir biçimde hareket edebildikleri,⁹² hareketlerinin bu bağlamda çok yönlü olduğu ve en önemlisi unsurlardan farklı olarak doğal bir engelle karşılaşmaksızın da dışsal olanı değerlendirecek hareketlerini durdurabilecek bir logosu sahip oldukları görülür. Yapay nesnelere ise canlılarla aynı unsurlardan meydana gelmiş olmalarına rağmen, hareket ilkesine yapıldıkları uzak madde sebebiyle ilineksel olarak sahip oldukları için, hareketleri unsurlarının özelliği sebebiyle tek yönlü ve kendiliğinden sükun ilkesine sahip olmayan cinstendir. Dışardan kendi kendilerine hareket ediyor gibi gözükseler bile, aslında hareketi başlatan dışsal bir nedene ihtiyaç duyarlar.

Hem yapay nesnelere hem de kendileriyle parça – bütün ilişkisine sahip oldukları cansız doğal unsurlar, cansız formları ve çok yönlü hareket ve sükûn için dışsal bir nedene ihtiyaç duymaları ile ortaklaşırlar. Unsurları yapay nesnelere ayıran ise doğal yerlerine yönelik hareket ilkesine içsel olarak sahip olmalarıdır. Hem yapay nesnelere hem de canlılar aynı unsurlardan oluşmuş olmalarına rağmen, canlıların sahip oldukları bütünlüğün yapay nesnelere farklı olarak, duyulur şeylerin mekanik olarak zorla bir araya getirilmesiyle elde edilmiş bir bütünlük değil, canlının hareket ve sükûnda sürekliliğini sağlayacak forma/*eidosa* kendinde sahip olması anlamında bir bütünlük olduğu görülür. Yapay nesnelere ise sürekliliği ve bütünlüğü sağlayan ve hareketi başlatan form ruhta olması⁹³ sebebiyle dışsal, yani insan aracılığıyla.

Bu bağlamda temel soru, dışsal olarak zorla bir araya getirilen parçaların oluşturduğu bütünlüğe, yine benzer parçalardan oluştuğu halde içsel birliğe sahip olan bütünlüğün farklılığıdır. Parça – bütün ilişkisi üzerinden içsellik ve dışsallık meselesi büyüme olayında da kendisini gösterir. Aristoteles'e göre,

Doğa [physis] bir anlamda ... doğal varolanların her birinin kendinde kendi olmak bakımından ortaya çıkan ilk hareket. Bir başka şeyle temas ve onunla birleşme (ya da embriyoda olduğu gibi ona yapışma) sonucu artışa sahip olan her şeye "büyüyor" denir. Birleşme temastan farklıdır, ikincisinde temastan başka hiçbir şeyin olması zorunlu değildir; birleşmede ise her ikisinde de aynı olan, temaslarını sağlamaktansa onları süreklilik ve nicelik bakımından *bir kılan bir şey vardır*.⁹⁴

92 Errol Katayama, "Soul and Elemental Motion in Aristotle's Physics VIII 4", *Aperion* 44, s. 179.

93 Aristoteles, *Metafizik* [1032b22-b23], s. 219.

94 Aristoteles, *Metafizik* [1014b15-b25], s. 145-147.

Tüm bunlar gerçek anlamda birlik sağlayan sürekliliğin, temasla bir kılına değil, hareketi kendi başına bir olan ve zamansal olarak bölünemeyene yüklendiği⁹⁵ satırlarla beraber düşünüldüğünde, Aristoteles açısından bütün – parça ilişkisinin, özellikle canlılar söz konusu olduğunda, bütünü parçaya üstünlüğü şeklinde anlaşıldığı görülebilir.

Özetle Aristoteles fiziğinin temel kavramı olan ve yapay ve doğal olanı ayırt etmeye yarayan “doğa” kavramı, temelde unsurlar, hayvanlar, bitkiler ve onların parçalarına atfedilmekle beraber, belirli bir logos çerçevesinde çok yönlü hareket ve sükûn ilkesine sahip olmanın, doğal entitelerden yalnızca canlılara nispet edildiği görülür. Aristoteles evreninde her şey bir biçimde doğal unsurlardan meydana geldiği için, maddesi itibarıyla tek yönlü hareket ilkesine özsel yahut ilineksel olarak sahipti. Öte yandan yapay nesneden farklı olarak canlının bütünlüğünün sahip olduğu form, ona unsurlarının hareketinin aksi yönde hareket etme ve durma gücü sağlıyordu.

Bugünse Aristoteles fiziğinin teleolojik doğa anlayışı geçerliliğini yitirmiş durumda olsa da, gelinen noktada canlılık açıklanamamakta, özellikle bilinç fenomeni çözülemeyen bir sorun olarak kendisini bir çok alanda göstermektedir. Yapay nesnelere zihin-bağımlı nesnelere olarak görülmesi ise, mümkün bir yapay nesne ontolojisinin - bir kategorizasyon problemi olarak değil de gerçek bir ontoloji çalışması olabilmesi için - ancak Aristoteles'te kine benzer bir biçimde zihnin ve zihne sahip canlılığın açıklanabildiği bir çerçevede yürütülmesi gerektiğini gösterir.

Sonuç

Bugün fizik ile matematik ve yeryüzü ile gökyüzü arasındaki niteliksel ayrımların kaldırılarak homojenleştirildiği, doğal fenomenlerin mekanik prensiplerle açıklanmaya çalışıldığı⁹⁶ bir evren anlayışı içerisinde; madde bölünemez en küçük parçalardan oluşan, katı, kütleli, sert ve nüfuz edilemez hareketli parçacıklar olarak, hareket ise parçacıkların sonsuz ve homojen boşluk içerisinde itilip çekilerek yer değiştirmesi⁹⁷ olarak anlaşılıyor. Bu çerçevede, unsurlar düzeyinde doğal yer açıklaması geçerli olmasa da, canlının hareket ve sükunu ile entropi ilişkisi, önümüze mekanik fizikle açıklanamayan bir canlılık kavramı sunmaktadır.

Aristoteles evreni, çok yönlü hareket ve sükûnun aktif prensibini kendinde taşımaları sebebiyle canlıların doğal-olmayanlardan ayrımını açıklayabil-

95 Aristoteles, *Metafizik* [1015b36-1016a9], s. 151.

96 Arslan, *Çağdaş Doğa Düşüncesi*, s. 72.

97 Arslan, *Çağdaş Doğa Düşüncesi*, s. 74.

mekteydi. Bugünse her ne kadar yapay nesnelerin karmaşık kullanımlarıyla beraber biçimsel olana yönelik hakimiyetimiz artmış olsa da, yapay-doğal sınırlarımız daha bulanık. Literatürde klasik döneme nazaran çok çeşitli gerekçelendirmelerle öne çıkan yapay nesne ontolojileri yer almakta ise de, bunların bir çoğu Aristotelesçi terminolojiden ödünç aldıkları terimleri yeni fizik anlayışı içerisinde yorumlamaktadır. Bu bağlamda, yapay nesnelerin varlıksal statülerine yönelik bilgimizi arttıracak mümkün bir yapay nesne ontolojisinin, mevcut fizik görüşünün getirdiği yeniliklerle beraber, canlılar söz konusu olduğunda parça – bütün ilişkisini bütünü önceleyecek şekilde açıklayacak bir unsurlar fiziği ve mereoloji anlayışı içerisinde geliştirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Bu bağlamda yapay nesne ontolojisi açısından odaklanılması gereken esas konu doğal nesne – yapay nesne ayrımındansa, yapay nesne – canlı farklılığı olabilir. Yapay bir nesne nasıl olur da fail bir neden vasıtasıyla, sahip olduğu materyal malzemededen farklı bir biçimde işlev kazanır ya da bir anlama işaret eder? Bu bağlamda yapay nesnelere bilinç arasındaki yansımaları olmayan, tek taraflı bağımlılık ilişkisi nasıl bir ilişkidir? Canlı ve yapay nesne arasındaki çok yönlü hareket ve sükûna içsel olarak sahip olup olma noktasında görülen hareket farklılığının zeminindeki içsellik ve dışsallık bugün nasıl açıklanabilir? Yapay nesnelere açısından ontolojik bir enflasyon ya da cimriliğe gitmeyecek şekilde oluşturulacak bir yapay nesne ontolojisi için, bu gibi sorular iyi bir çıkış noktası sağlayabilir.

Kaynakça

- Thomasson, Amie L. "Realism and Human Kinds", *Philosophy and Phenomenological Research* 67 (3), (Nov., 2003): 580-609.
- Aristoteles. *Fizik*. Çev. Saffet Babür, İstanbul: YKY yay., 2019.
- Aristoteles. *Hayvanların Hareketi Üzerine*. Çev. H. Nur Beyaz Erkızan, Ankara: Sentez Yay., 2013.
- Aristoteles. *Metafizik*. Çev. Y. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan yay., 2018.
- Aristoteles. *Ruh Üzerine*. Çev. Ömer Aygün ve Y. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yay., 2018.
- Preston, Beth. "Artifact". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2020 Edition), ed. Edward N. Zalta, pdf version, Friends of the SEP Society.
- Preston, Beth. "Why is a Wing Like a Spoon? A Pluralist Theory of Function". *The Journal of Philosophy* 95 (5), (May, 1998): 215-254.
- Shields, Christopher. *Aristotle*. Routledge, 2007.
- Ross, David. *Aristoteles*. Çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Kabcacı yay., 2011.

- Wiggins, David. *Sameness and Substance Renewed*. Cambridge: Cambridge Uni. Pr., 2003.
- Katayama, Errol. "Soul and Elemental Motion in Aristotle's *Physics* VIII 4". *Aperion* 44: 163-190.
- Soysal, Esra Kartal. "Aristotelesçi Biyolojinin Temeli Olarak Fizik". *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 23 (44), (2018/1): 61-90.
- Peters, Francis E. *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*. Çev. Hakkı Hünler, İstanbul: Paradigma Yay., 2004.
- Arslan, İshak. *Çağdaş Doğa Düşüncesi*. İstanbul: Küre Yay., 2011.
- Baker, Lynne Rudder. "The Shrinking Difference Between Artifacts and Natural Objects". Ed. Piotr Boltuc, *American Philosophical Association Newsletters* 07(2), (Spr 2008).
- Baker, Lynne Rudder. "The Ontology of Artifacts". *Philosophical Explorations* 7, (2004): 99-112.
- Baker, Lynne Rudder. "Unity without Identity: A New Look at Material Constitution". *Midwest Studies in Philosophy* XXIII, (1999): 144-165.
- Papandreou, Marilù. "Aristotle's Hylomorphism and The Contemporary Metaphysics of Artefacts". *Discipline Filosofiche* 28 (1), (2018), 113-136.
- Carrara, Massimiliano ve Daria Mingardo. "Artifact Categorization, Trends and Problems". *Review of Philosophy and Psychology*, (Eylül 2013): 351-373.
- Inwagen, Peter Van. *Material Beings*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1990.
- Mizoguchi, Riichiro. "Functional Ontology of Artifacts". *The Monist*, (July 2009).
- Wasserman, Ryan. "Material Constitution". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2021), ed. Edward N. Zalta, Erişim 18 Nisan 2024, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/material-constitution/>.
- Evnine, Simon J. *Making Objects and Events: A Hylomorphic Theory of Artifacts, Actions, and Organisms*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- The Editors of Encyclopaedia. "function". *Encyclopedia Britannica*, (15 April 2024), Erişim 18 Nisan 2024, <https://www.britannica.com/science/function-mathematics>